

N. F. S. Grundtvigs foredrag i Danske Samfund 21. september 1841

Af Ulrik Overgaard

Efter sine opsigtsvækkende *Mands Minde*-foredrag på Borchs Kollegium i sidste halvdel af 1838 blev Grundtvig opfordret til sammen med nogle af de begejstrede tilhørere at danne *et levende folkeligt selskab* til danskhedens fremme. Han tog med glæde udfordringen op, og i slutningen af maj 1839 var den københavnske forening med navnet Det Danske Samfund¹ en realitet.²

Grundtvig talte i Danske Samfund om tidens aktuelle emner inden for blandt andet kirke, politik og pædagogik. Oftest talte han ud fra et manuskript, som han dog ivrigt supplerede under foredraget. Med denne kombination af et aktualiserende indhold og den levende mundtlige form blev Grundtvigs foredrag et forbillede for mange andre, og i videre forstand blev Danske Samfund arketyperen for den folkelige foredragsvirksomhed, der efterfølgende blomstrede rundt om i landet, og som siden har været en umiskendelig del af det danske forenings- og kulturliv.

Følgende korte og hidtil utrykte foredrag afholdt den 21. september 1841³ er et karakteristisk eksempel på, at forholdene i den offentlige skole var et tilbagevendende tema i Grundtvigs taler i Danske Samfund. Emnet har Grundtvig beskæftiget sig indgående med i dagene forud for foredraget i forbindelse med indvielsen af den af Dronning Caroline Amalie oprettede asylskole den 19. september 1841. Asylskolen, som Grundtvig i øvrigt stod som direktør for, kan med megen ret betragtes som den første grundtvigske friskole.

¹ 7. maj 1839 foreslår Grundtvig, at selskabet skal hedde "den Danske Prøve" (Fasc. 364.I.8 1v). Ved første regulære møde 14. maj kaldes det imidlertid "den Historiske Prøve" (Fasc. 364.I.9 1r), og fra og med 21. maj hedder det "Det Danske Samfund". Grundtvigs navneforslag vedtages således ikke, men han tilslutter sig helhjertet det valgte navn. Det er uvist, hvem der foreslår det endelige navn.

² I 2. hæfte af Frederik Barfods tidsskrift *Brage og Idun* fra 1839 skrev Grundtvig en lang redegørelse for foreningens tilblivelse og gav samtidigt opskriften til nogle af de taler, han holdt ved dets stiftelse (*US* VIII, 308).

³ Ydre kriterier, herunder den hvide papirsort, underbygger manuskriptets egen datering.

Grundtvigs indvisningstegn.
Eksemplet fra teksten
(venstre) sidestilles her med et
eksempel fra hans prædiken
til 16. søndag efter trinitatis
1844

Transskriptionen følger manuskriptets tegn-sætning og ortografi (Fasc. 364.II, enhed 61). Understregninger er markeret med kursiv. Overstregninger angives i klammer, og udgiverforslag om interpolering af ord angives i kursiv i klammer. Indlysende stavfejl er stiltiende rettet, ligesom kun resultaterne af ubetydelige sproglige korrektioner uden indholdsmæssig relevans er medtaget.

Endelig er tilføjelsen i marginen til manuskriptets anden side [1v] indsat uden tilkendegivelse i brødteksten, da Grundtvig her har anvendt sit normale indvisningstegn (sandsynligvis det græske bogstav Ψ), og der derfor ikke hersker tvivl om tilføjelsens placering.

Tak til dr.phil. Flemming Lundgreen-Nielsen og forskningsassistent Jette M. Holm, som begge velvilligt har givet mig værdifuld hjælp til både transskriptionsarbejdet og punktkommenteringen.

||[1r]

I Danske Samfund
21de Sptbr 1841

M.H.⁴

Det er en gammel Regel, at naar man skal tale offentlig, maa man i Forveien tænke paa hvad man vil sige, og da det virkelig i det Hele er en meget god Regel, man særdeles maatte ønske alle offentlige Talere herefter vilde følge meget bedre end hidtil, saa gik jeg ogsaa idag paa Volden⁵ for det Samme, men saa faldt det mig ind, at hvor man selv raader for hvad man vil tale om, er det allernemtest at tale om hvad man tænker paa, og naar det træffer til at være Noget, som Tilhørerne ogsaa kan [tage] Deel i, er man udentvivl bedst tjent dermed paa begge Sider. Hvorvidt det nu traf saa vel denne Gang, kommer vel endnu an paa en Prøve, men da det var *Skolevæsenet* jeg sidst faldt i Tanker om, saae jeg dog strax, det var Noget, vi Allesammen er nødt til at tænke paa og det fra Barnsbeen, for De veed nok, at nuomstunder skal Alle, selv de Halte, gaee i Skole, og Alle, selv de Blinde⁶, lære at læse, og

⁴ M.H. er Grundtvigs sædvanlige forkortelse af ordene "Mine Herrer".

⁵ Grundtvig beretter ogsaa i sit oplæg den 31. december 1839 i Danske Samfund om en sådan spadseretur på Volden for at få inspiration i frisk luft.

⁶ Med inspiration fra talemåden om, at "Den halte ser, den blinde gaar, / ved fælles hjælp de byen (eller: maalet) naar" (Th. Rasmussen 1798, 22) harcellerer Grundtvig mod samtidens mere eller mindre tvungne skolegang, hvor den klassiske – og for bønderne ganske unyttige – dannelse søgtes udbredt til hele folket.

skulde der endnu være Nogen, der skulkede, da han var lille, saa tænkte han jo ogsaa paa Skolen, som han skulkede fra, og fik han siden enten Børn eller dog Hus og Gaard, saa fik han ogsaa at vide hvad Skolen var, eller dog hvad den kostede⁷. Om det nu er ondt eller godt med den megen Skolegang og de mange Skolepenge, det er en af de mange || [1v] Ting, som de Lærde og jeg slet ikke kan enes om, for de Lærde mener, at selv en slet Skole er meget bedre end ingen, og at de dyreste maae sædvanlig ogsaa være de bedste, men jeg mener derimod at slette Skoler, som man nødes til at gaae i, er meget værre end ingen, at de dyreste er sædvanlig de sletteste, og at man kan lede længe, før man finder en god Skole. See, det kalder de Lærde naturligvis et stort *Kiætteri*, opkommet enten af Sværmeri, fordi jeg er lidt poetisk af mig, eller af Vankundighed, fordi jeg ikke selv er gaaet Skolen rigtig igiennem. Det vil jeg nu ganske oprigtig betroe Dem, for at De kan [passe paa, jeg ikke forfører Dem til noget Kiætteri] tage Dem iagt, om der skulde være nogen Fare, men jeg kan rigtig nok ingen Fare see, thi har De virkelig erfaret, enten at der er en god Skole i hver Gade og To i somme⁸, eller at selv de sletteste Skoler er baade bedre end Ingen og alle Pengene værd, de koster, da har det jo ingen Nød, De skulde føie mig i at troe det Modsatte, og har De derimod gjort samme Erfaring som jeg, at slette Skoler har vi for mange af, [og at] en god Skole er en Fugl Phenix⁹ som Alle veed at snakke om, men Faa har seet, saa er jo min Paastand en dagligdags Sandhed, som trænger stærk til at siges høit. || [2r]

Hvad der imidlertid ogsaa kan behøves, er at sige tydelig hvad man forstaaer ved en god og en slet Skole, for god og slet er to Ord, man tit bruger meget løierlig nuomstunder. Saaledes hørde jeg om en Person, der forleden listede sig bag paa en Fisker og prøvede at skiære¹⁰ [*Halsen*] over paa ham, at han skal ellers være meget god.

⁷ På landet modtog læreren som en del af sin løn fribolig, arbejdsydelser i marken og afgifter i form af korn og brændsel. I byerne blev denne aflønnings- to sidstnævnte kategorier erstattet af skolepenge.

⁸ Der var i købstæderne et varierende antal offentlige og private skoler. En opgørelse fra 1837 omfattende 66 købstæder oplyser således, at 79 % af de skolepligtige børn undervistes i de kommunale skoler, 17 % frekventerede privatskoler og resten latinskolerne (Nellemann 1966, 103).

⁹ Fugl Phoenix er et fabeldyr fra persisk mytologi, hvor den symboliserer genfødsel, genopstandelse og evigt liv. I dette tilfælde er det dog Fugl Phoenix' sjældenhed og sky natur, som Grundtvig refererer til. Metaforen er i øvrigt hyppigt anvendt af Grundtvig, der året forinden havde oversat et oldengelsk kvad om Fugl Phoenix (Grundtvig 1840).

¹⁰ Håndskriftet er her vanskeligt at læse (se evt. illustration). Jeg foreslår, at der læses "skiære", og at Grundtvig således henviser til et drabsforsøg. Dette nødvendiggør imidlertid, at der efterfølgende interpoleres et genstandsled, for

Jaakob

Jeg beder mig om en Værdighed, der forluden sig beder
 sig bag mig en Værdighed og gæder ud af sig.
 om gæder sig, at den skal være mere og mere.

Grundtvigs håndskrift kan være vanskelig at læse. Her ses et eksempel fra teksten, hvor en entydig læsning ikke kan hævdes.

Min Mening om en god Skole er da i al Enfoldighed den, at det maa være en, hvor man kan lære at kiende Menneske-Livet fra en god Side og lære at føre et saadant Liv bedre end man ellers kunde, thi for at lære at kiende Livet fra en slet Side, behøver man jo ikke at gaae i Skole, det lærer man paa Gader og Stræder, og kan man ikke i Skolen lære at føre et menneskeligt det er: nyttigt, klogt og fornøieligt Liv, bedre end hvert andet Sted, da maatte man jo ligesaagodt blive hjemme, og skal det tillige koste Penge at gaae i Skole, da langt heller blive derfra.

Det er derfor, synes mig, de to Spørgsmaal hvorpaa Alt kommer an[.] 1. hvad for et Liv der sædvanlig findes i vore Skoler og 2. hvad for et Liv man der lærer at føre?

Saavidt nu jeg har kunnet komme efter findes der kun meget lidt Liv i vore Skoler thi sædvanlig hersker Døden der saa uindskrænket, som Omstændighederne tillader – Hvor nemlig ikke Tamp og Spansk-rør er de egenlige Skolemestere, der er dog sædvanlig lutter døde Ting: Bøger, Tavler, Blæk og Penne Hovedsagen, og || [2v] Menneskerne baade de Store og de Smaa, kun til i Skolen for at læse i Bøgerne og sige hvad der staaer, skrive paa Tavlerne og Papiret og see efter om det staaer som det skal. Det er sædvanlig Hovedsagen, og det er aabenbar baade et kummerligt og kiedsommeligt Liv, hvor det Levende træller for det Døde. Vist nok sporer man ikke sjelden et andet Liv paa Skolebænkene, naar enten Skolemesteren vender Ryggen til eller gaer ud [at] trække frisk Luft, eller lukker Øinene eller seer igiennem Fingre, men deels er det et Liv, der, naar Skolemesteren vaagner, straffes som en Forbrydelse, og dels duer det sædvanlig heller ikke stort, thi tit bestaaer det kun i at slaaes med sin Sidemand eller gjøre Nar ad Skolemester, og naar det er uskyldigt, er det dog Narrestreger, at gale som en Hane, giøe som en Hund, smøre hinanden med Blæk om Munden, eller hvad Andet Børn, der kieder sig, kan hitte paa. Kun ved en Undtagelse findes der imellem et bedre Liv i vore Skoler, naar

eksempel som foreslået [Halsen]. Denne tolkning underbygges dels af, at Grundtvig her ønsker at give et eksempel på en *løierlig* brug af ordet “god”, dels af, at der også i manuskriptets første afsnit må interpoleres et [tage]. Begge interpolationer sandsynliggøres af linjeskift i manuskriptet.

Skolemesteren er selv et levende Menneske, der har Lyst til at tale med de Smaa og læmpe sig efter dem, men han maa dog for det meste gjøre Vold baade paa dem og paa sig selv, da ellers Bøgerne bliver ikke rigtig lært, Linierne krumme og Bogstaverne vanskabte, saa Skolen falder igiennem ved Examen.

Forkortelser

Fasc.: Fascikel, dvs. håndskriftskapsel i N. F. S. Grundtvigs Arkiv på Det Kongelige Bibliotek.

US I-X: Holger Begtrup (udg.) (1904-09), *Nik. Fred. Sev. Grundtvigs udvalgte Skrifter*, bind 1-10, København.

Litteraturliste

Værker af Grundtvig

Grundtvig, N. F. S., (1840), *Phenix-Fuglen: et angelsachsisk Kvad / förstegang udgivet med Indledning, Fordanskning og Efterklang af Nik. Fred. Sev.. Grundtvig*, København.

Grundtvig, N. F. S., (1841), *Den 28. Mai i Danske Samfund*, København.

— (1842), *Danske Folke-Fester: en Røst fra Danske Samfund*, København.

— (1843), *Nyaars-Ønske i Danske Samfund*, København.

Værker af andre forfattere

Barfod, Frederik (1839), *Brage og Idun, et nordisk Fjærdingårsskrift, udgivet med Bistand af Danske, Svenske og Normænd*, hæfte 2, København.

Begtrup, Holger (udg.) (1904-09), *Nik. Fred. Sev. Grundtvigs udvalgte Skrifter*, bind 1-10, København.

Christensen, A. C. H., Grue-Sørensen, K. og Skalts, Axel (1953), *Leksikon for Opdragere. Pædagogisk-psykologisk-social Håndbog*, bind 1-2, København.

Grundtvig-Selskabet af 8. september 1947 et al. (1957-64), *Registrant over N. F. S. Grundtvigs papirer*, København.

Johansen, Steen (1948-54), *Bibliografi over N. F. S. Grundtvigs skrifter*, bind 1-4, København.

Larsen, Joakim (1899), *Bidrag til den danske folkeskoles historie 1818-1898*, kap. III, København.

Lundgreen-Nielsen, Flemming (1992), "Grundtvig og danskhed", (herunder særligt afsnit 3 "Danske Samfund 1839-1844" (s. 31-79)) i *Dansk Identitetshistorie*, bind 3, København.

Nellemann, Aksel H. (1966), *Den danske skoles historie, Pædagogisk forum*, bind 5, Gjellerup.

Rasmussen, Th. (1798), *ABC*, København.